

La traducció catalana de Vicenç Albertí de *La Alonsiada* de Joan Ramis (1818): el trasllat de la versificació

per Marta Marfany Simó

El 1818 Joan Ramis publicà *La Alonsiada*, un poema èpic en castellà sobre la conquesta de Menorca d'Alfons II.¹ L'obra pertany a l'etapa final de la seva trajectòria, en la qual es dedicà gairebé exclusivament a la tasca d'historiador, amb nombrosos treballs històrics publicats. De fet, *La Alonsiada* no és només un text literari, atès que Ramis pretén narrar-hi la «veritat històrica»: al pròleg hi recull la controvèrsia entre ficció i veritat històrica recurrent en la tradició literària europea des de l'edat mitjana, però la novetat de Ramis és que acompanya els fets narrats amb unes notes erudites que remetien a les fonts historiogràfiques consultades, des de Ramon Muntaner, Pere Miquel Carbonell i Zurita fins a Antoni de Capmany, entre d'altres.

El poema es divideix en tres cants: el primer, amb 296 versos, narra els preparatius de la conquesta, la primera batalla i la victòria catalana; el segon, de 172 versos, es focalitza en els sarraïns i és l'únic cant purament de ficció; i, finalment, del darrer cant, de 196 versos, en destaca el somni del rei Alfons, que lliga passat i futur de l'illa. El text és escrit en *romance heroico*, hendecasil·labs amb assonància als versos parells, una versificació emprada en la poesia èpica i en les tragèdies neoclàssiques espanyoles. Així, la rima assonant als versos parells, en aquest cas en —i, es manté al llarg dels tres cants:

Este es el dia, el dia memorable,
en que Alonso III, Rey invicto
plantò en Menorca à fuerza de victorias
la Santa Fé, la Fé de Jesu-Cristo.
En que las Bassas de Aragon triunfantes,
que el cielo promoció con claros visos,
echaron de la Isla para siempre
la barbarie africana, y Mahometismo.

(Cant I, vs. 1-8)

1. Per a una visió general de *La Alonsiada* de Joan Ramis i de la traducció al català que en féu Vicenç Albertí, vegeu el pròleg de Joan Pons i Josefina Salord a l'edició facsimil d'ambdós textos: JOAN RAMIS i VICENÇ ALBERTÍ, *La Alonsiada* (a cura de JOAN PONS i JOSEFINA SALORD) (Ferrerries, Consell Insular de Menorca, 1985).

Sus padres que igualmente los contemplan
 lleno su pecho del dolor mas vivo,
 disponen que se entierre á los dos juntos
 para que en vida y muerte estén unidos.
 (Cant II, vs. 169-172)

Llega en medio del gozo de los suyos,
 que con vivas, y canticos festivos
 celebran sus victorias, y se alegran
 viendo á su Rey, y Padre tan querido.
 (Cant III, vs. 193-196)

El mateix any que es publicà, el 1818, *La Alonsiada* fou traduïda al català per Vicenç Albertí.² La traducció comprèn només els versos i deixa de banda les notes històriques, tal com explica Albertí mateix al pròleg:

Hé traduit purament los tres Cants del Poéma, per havêr considerat, qu'els curiosos de consultar las erúditas notas, serían per suposat, capàsso en el Castellá, y qu'obrint l'original, podrían já satisfêrse.³

La traducció d'Albertí és en alexandrins apariats. La tria mètrica segurament rau, d'una banda, en la tradició literària francesa, atès que l'alexandrí havia esdevingut el vers francès per excel·lència, i, de l'altra, en l'obra mateix de Ramis —les tragèdies *Lucrecia* (1769) i *Arminda* (1775) són en alexandrins apariats—, de ben segur un model per a Albertí.⁴

A diferència de les traduccions teatrals d'Albertí, que solen ser adaptacions —i, a més, en prosa—, la seva versió de *La Alonsiada* manté un grau molt alt de fidelitat amb l'original. La traducció segueix el text vers a vers —gairebé, com veurem, al peu de la lletra—, de manera que, al cant primer i al segon, la versió catalana té el mateix nombre de versos; al cant tercer, però, la versió catalana té sis versos de menys: en tres passatges d'aquest cant, Albertí fa una versió més lliure i converteix els quatre hendecasil·labs de cada fragment en dos alexandrins. Els passatges adaptats o reduïts —eliminant-ne algun vers— són els següents:

En vano allí se han reunido todos
 los que aun escapar havian podido

2. Per a una visió general de la figura de Vicenç Albertí, vegeu l'entrada de Vicent de MELCHOR al *Diccionari de la traducció catalana* (Montserrat BACARDÍ i Pilar GODAYOL, dir.) (Vic, Eumo Editorial, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat de les Illes Balears, Universitat Jaume I & Universitat de Vic, 2011), ps. 29-30. Per a informació més detallada d'Albertí i el teatre de l'època, vegeu: Josefina SALORD (coord.), *Vicenç Albertí i el teatre entre la Il·lustració i el Romanticisme* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Universitat de les Illes Balears & Institut d'Estudis Balearics, 2012), 2 vols.

3. Joan RAMIS i Vicenç ALBERTÍ, *op. cit.*, p. 3 de la versió catalana.

4. Es coneix un esborrany d'un poema èpic en català de Joan RAMIS escrit en alexandrins apariats, *Les perfeccions de Déu*. Vegeu Antoni-Joan PONS, *Caetera ex scriptis pete: notes sobre l'obra de Joan Ramis en català*, «Randa», núm. 21 (1987), ps. 109-129.

de los pasados choques y refriegas:
con ver al Rey se tienen por perdidos.
(Cant III, vs. 33-36)

Allí en và ajuntats tóts, qui fugir hân pogut,
puis al veurer al Réy, cade un se creu perdut.
(Cant III, vs. 33-34)

Que à los restantes Moros y á los Turcos
les permita tomar igual partido,
satisfaciendo al vencedor monarca
siete doblas y media el individuo.
(Cant III, vs. 49-52)

Que tót Moro y tót Turch téngua també esta gràcia
per sèt dóblas y mitja, ab qu' al Réy satisfàcia,
(Cant III, vs. 47-48)

Ellos serán seguidos de otros muchos
por una larga sucesión de siglos;
y por sus luces, su bondad, su exemplo
seràn tambien de todos aplaudidos.
(Cant III, vs. 149-152)

A éstos, per sigles mólt, altres més seguirán,
qui per l'exemple y llums també alabats seràn.
(Cant III, vs. 145-146)

Aquestes reduccions, però, no il·lustren el caràcter general de la versió catalana. Usualment, la norma seguida sol ser la traducció literal, adaptant-la, és clar, a la llargada del vers i, sobretot, a la rima. En efecte, com que Albertí construeix apariats, encara que pugui aprofitar una rima de l'original en un vers concret, en el següent està obligat a haver de mantenir la rima i, per tant, ha de fer variacions, en relació al text castellà, en la part final del vers. Així doncs, la majoria de canvis afecten el segon hemistiqui del vers, especialment la rima. Vegem-ne un exemple als primers versos de l'obra:

Este es el día, el día memorable,
en que Alonso III, Rey invicto
(Cant I, vs. 1-2)

Aquest es el gran día, el día memorable,
en qu' Alónso Tercér, Réy invicte y amable,
(Cant I, vs. 1-2)

En aquest cas, Albertí aprofita el mot rima «memorable», però llavors, en la traducció literal del vers, no pot mantenir la rima amb el mot «invicte» i, per tant, hi ha d'afegir un adjectiu coordinat per obtenir una rima en -able, «amable».

Un altre recurs que Albertí empra sovint és l'hendíadis, és a dir, un concepte expressat per mitjà de dos termes coordinats. Així, es tradueix un terme del text castellà per dos mots coordinats:

montes eleva el mar, y á cada instante
se descubre el horror de los abismos.
(Cant I, vs. 107-108)

montañas àlsea el mar, y a cad' hora y momént
s'obsérva del abisme el perill eminent.
(Cant I, vs. 107-108)

Los Moros conducidos por su Gefe
combaten, y se oponen al designio;
(Cant I, vs. 169-170)

Ab el séu General los Mòros, en efècte,
s'opòsan peleant al intént y progècte;
(Cant I, vs. 169-170)

que le pidan perdon de los agravios,
y despues le propongan su designio.
(Cant III, vs. 43-44)

qui dels rebuts insults ly demànian perdó;
proposantly después son plá é intenció;
(Cant III, vs. 41-42)

en el plá del Verger sienta su campo,
y se detiene allí muy complacido.
(Cant I, vs. 295-296)

en el Plà del Vergér pòsa el séu camp brillant,
y se detén allí mólt alégre, y triunfant.
(Cant I, vs. 295-296)

El mot rima «instante» és traduït per «hora y momént», «designio» per «intént y progècte», en un cas, i per «plá é intenció», en l'altre, i, finalment, «complacido» esdevé «alegre y triunfant». En aquest últim exemple, al vers 295 del primer cant, observem que el mot rima castellà, «campo», és traduït per «camp brillant», amb l'addició d'un adjectiu al terme original. L'addició d'adjectius —o de substantius per coordinació—, ja sigui per completar el còmput sil·làbic del vers, ja sigui per acomodar la rima al text, és recurrent en la versió catalana, com en els casos següents:

si con ella has vengado tus agravios
ha sido por plantar la Fè de Cristo.
(Cant III, vs. 131-132)

Si ab élla ton espàsa há l'infàmia venjàda,
es estat per plantar la Fe de Cristo amada.
(Cant III, vs. 127-128)

entre el temor, la duda y la esperanza
ignorán si seran muertos, o vivos.
(Cant II, vs. 15-16)

entre el dubte, el temór, l'esperànsa, y la sòrt,
 ignoran si vius són, o si hàn sofert la mòrt.
 (Cant II, vs. 15-16)

celebradlo, y al cielo dad las gracias
 con votos, con plegarias, y con himnos.
 (Cant I, vs. 11-12)
 celebràulo y donàu les gràcias a los Cèls
 ab pregàrias humils, himnes y vòts faèls.
 (Cant I, vs. 11-12)

En aquest últim cas, el vers 12 del primer cant, l'addició dels adjectius «humils» i «faèls» respon a la necessitat d'allargar el vers i de trobar la rima adequada. En el vers anterior (v. 11), observem alguns canvis d'ordre sintàctic respecte a l'original: el sintagma «al cielo» passa a final de vers en la versió catalana, «a los Cèls», per facilitar la rima, que s'obté amb l'adjectiu afegit «faèls».

De vegades Albertí converteix el mot rima de l'original en una perífrasi, com en aquest cas, en què «fugitivos» és traduït per «qui d'Alonso fugían»:

Aun à San Agaiz no havian llegado
 los dispersos, los tristes fugitivos
 (Cant II, vs. 1-2)
 Nó encàre a Sant Agaiz comparegut havían
 los dispèrsos mólt trists, qui d'Alónso fugían,
 (Cant II, vs. 1-2)

En les perífrasis sovint s'hi afegeix contingut que no és a l'original. De fet, la dificultat de trobar un mot rima adient i de completar el còmput sil·làbic del vers fa que el traductor afegeixi al seu text rebles, per omplir el segon hemistiqui, que no tenen correspondència amb cap terme del text castellà:

Ansiosas de la suerte de los suyos
 que estàn en el exercito vencido,
 (Cant II, vs. 13-14)
 Ansiósas de la sòrt dels séus, que mólt amávan,
 qui en l'exèrcit vensut, per díssort s'encontrávan,
 (Cant II, vs. 13-14)

Todo su afan es pensar con su amado,
 en èl sus pensamientos tiene fixos;
 (Cant II, vs. 61-62)
 Pensar ab el séu bé es tóta la súa ànsia,
 ficsats sos pensaménts té en éll ab gran constància,
 (Cant II, vs. 61-62)

Los estandartes vienen destrozados,
 los instrumentos belicos rompidos,
 (Cant II, vs. 85-86)

Estendarts destrossats, mitjas llúnas per tèrra,
maltractats y romputs los instruménats de guèrra.
(Cant II, vs. 85-86)

Alonso entonces de los que han quedado
como que son en numero excesivo,
(Cant III, vs. 117-118)

A las hora el Rey de tóts los qui hán quedat,
sent en nòmbre excessiu, y sens necessidat,
(Cant III, vs. 113-114)

O que dolor para su esposa Zayda!
Para Zayda que apenas lo ha sabido
Quando un desmayo se apodera de ella,
Y cae casi muerta, y sin sentidos.
(Cant II, vs. 97-100)

O qué dolor per Záyda, esposa en extrem trista,
qui a pénas lo há sebut, y encare nó per vista,
quand s'apodéra d'èlla un desmai el més fòrt,
y cau sens los sentits, ab imátja de mòrt.
(Cant II, vs. 97-100)

Alguns d'aquests rebles són reeixits perquè no es nota que ho siguin, com, per exemple, al vers 185 del cant segon, «mitjas llúnas per tèrra», que construeix un paral·lelisme amb el primer hemistiqui, «Estendarts destrossats»; d'altres, però, són massa evidents, revelen les dificultats de versificació, com els de l'últim exemple citat, als versos 97-100 del cant segon.

D'altra banda, en els versos suara esmentats, Albertí no tradueix la repetició del mot *Zayda* al vers 98. Es pot dir que és un tret recurrent de la versió catalana, atès que no s'hi traslladen mai les repeticions de l'original castellà, que se supleixen adaptant el vers, sovint el segon hemistiqui:

plantò en Menorca à fuerza de victorias
la Santa Fé, la Fé de Jesu-Cristo
(Cant I, vs. 3-4)

seguit de la victòria, en Menorca plantá
la Fe de Jesu-Crist, salud de tot Cristiá;
(Cant I, vs. 3-4)

alegres no estarán, no sino quando
lo vean todo, todo sumergido.
(Cant I, vs. 99-100)

alégres nó estarán, nó, jamài, sínó quand
tót vegian somergit, causant horror y espant,
(Cant I, vs. 99-100)

bolverá á obtener su propio Obispo;
su Obispo, y con él la grey cristiana
(Cant III, vs. 142-143)

son pròpi Bisbe, en fi, tornarà possehir;
y el rebaño Cristiá bàix Prelat respectable
(Cant III, vs. 138-139)

Fins aquí s'han descrit algunes de les característiques que presenta el trasllat a alexandrins catalans de *La Alonsiada* de Joan Ramis. La traducció de poesia, el trasllat de la versificació, no és una tasca fàcil. La voluntat de fidelitat a la lletra que revela la versió catalana, de vegades potser excessiva —però perfectament justificada si pensem que Albertí traduïa una obra contemporània d'un autor viu que admirava i coneixia, i que li prologava la traducció—, fa que alguns passatges segueixin de molt a prop els mots castellans i s'hagin de completar amb rebles massa evidents, que n'estronquen la fluïdesa, i rimes fàcils, que donen al text un aire de literatura popular i li resten, potser, caràcter èpic. En general, però, la versió catalana de *La Alonsiada* és fidel i reeixida, amb prou qualitat i encert, sobretot en els passatges més creatius des d'un punt de vista formal.

Certament, caldria una anàlisi molt més aprofundida de la traducció d'Albertí que la visió general esbossada aquí, i no tan sols des del punt de vista del trasllat de la versificació. L'estudi de *La Alonsiada* de Joan Ramis, amb les notes erudites que acompanyen el poema, i de la traducció catalana de Vicenç Albertí ajudaria a completar i entendre millor un període cabdal de la nostra història literària.